

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ

УДК 371.1

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Височан Л.М., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розкриваються педагогічні умови підвищення ефективності навчання засобами наочності на уроках природознавства у початковій школі. Серед цих умов автор виділяє: доступність, необхідність, ефективність використання наочності на уроках природознавства у початковій школі. Здійснено спробу обумовити основні чинники ефективності використання наочності на уроках природознавства у початковій школі.

Ключові слова: наочність, спостереження, дослід, початкова ЗОШ.

В статье раскрываются педагогические условия повышения эффективности обучения средствами наглядности на уроках в начальной школе. Среди этих условий автор выделяет: доступность, необходимость, эффективность использования наглядности на уроках в начальной школе. Предпринята попытка оговорить основные факторы эффективности использования наглядности на уроках в начальной школе.

Ключевые слова: наглядность, наблюдение, опыт, начальная школа.

Vysochan L.M. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF IMPROVING EFFICIENCY OF EDUCATION BY MEANS OF EASILITY AT THE INITIAL KNOWLEDGE SCHOOLS

The article reveals the pedagogical conditions for improving the efficiency of teaching by means of visuality at the lessons of science in elementary school. Among these conditions, the author highlights: accessibility, necessity, and effectiveness of the use of visualizations in the lessons of science in elementary school. An attempt was made to determine the main factors of the effectiveness of the use of visuality in the lessons of natural science in elementary school.

Key words: visibility, observation, research, primary school.

Постановка проблеми. Організація вивчення природознавства з молодшими школярами залежить як від об'єму та змісту навчального матеріалу, так і від правильного вибору методів його викладання. Сьогодні перед початковою школою стоїть завдання не лише домогтися, щоб діти засвоїли природничі знання, а й могли вільно оперувати ними, застосовувати ці знання для вирішення навчальних та життєвих ситуацій і проблем, для розширення та поглиблення свого пізнавального досвіду.

Застосування наочності у викладанні природознавства – обов'язкова умова свідомого й міцного засвоєння знань учнями. Принцип наочності сформулювався дуже давно та являється одним з найважливіших принципів навчання у початкових класах. Особливо велике значення має принцип наочного навчання для уроків природознавства. В основу принципу наочності покладена ідея зосередження уваги учнів на найважливішому, найсуттєвішому, піднесення інтересу до вивчаємого матеріалу, активізація процесу навчання. Реалізація прин-

ципу наочності допомагає учням глибше й повніше засвоювати знання, виявити зв'язок між науковими знаннями й життєвою практикою, сприяє становленню активної, суб'єктивної позиції у навчальній діяльності, стимулює розвиток мотиваційної сфери молодшого школяра [3, с. 43].

В.О. Сухомлинський писав: «Природа мозку дитини потребує, щоб її розум виховувався біля джерела думки – серед наочних посібників, образів і насамперед, серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на «обробку» інформації на цей образ. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко втомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель» [6, с. 304]. У цих словах видатний педагог ще раз підкреслює, що навчати дітей без реалізації принципу наочності неможливо, а, точніше сказати, недоцільно.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проблема організації та психолого-педагогічного забезпечення наоч-

ного навчання як компонента адекватного осмислення та ефективного засвоєння знань здавна є важливим аспектом педагогічних, психологічних та методичних досліджень. Вивченню цієї проблеми присвячені праці К.Д. Ушинського, Л.В. Занкова, Я.А. Коменського, В.О. Сухомлинського, С.А. Павловича, І.Г. Пестлоцці, Н.П. Кривувльченко, О.Я. Савченко, Н.М. Байбари, О.А. Біди та інших.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття ефективності використання засобів наочності на уроках природознавства у початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наочність – це особливість образу, створеного у свідомості суб'єкта. Наочність є показником того психічного образу, який створений суб'єктом у результаті процесів відчуття і сприймання. Наочний засіб – це модель реальних процесів або видозмінений предмет чи умови його буття, які використовуються для розв'язування навчальних задач як засобу, а не мети пізнання. Важливим є те, що наочні посібники на основі сприймань і відчуттів формують чуттєві образи, на основі яких робляться висновки. Отже, не сам наочний посібник є головним у структурі процесу пізнання, а чуттєвий образ, сформований за його допомогою.

Успіх навчання природознавству залежить від уміння вчителя використовувати наочне обладнання. Яскрава різноманітна наочність викликає у молодших школярів позитивні емоції, пізнавальний інтерес, зосереджує і довше утримує їхню увагу на об'єкті, який вивчається.

Вдало підібрані наочні посібники на уроках природознавства сприяють розвитку в учнів початкових класів уміння порівнювати, аналізувати, узагальнювати. Більшість дітей, що приходять до школи, знаходяться на низькому рівні інтелектуального розвитку. Це рівень наочного мислення, тому у початковій школі результат запам'ятовування краще при опорі на наочний матеріал. Крім того, сприйняття у цьому віці в учнів тісно пов'язане з емоціями. Увага молодших школярів залучається яскравим, образним, наочним матеріалом, живим і емоційним викладом. Дитина звертає увагу на те, що збуджує її почуття, інтерес. Усе, пов'язане з наочністю, яскравістю вражень, легко кає сильні почуття й запам'ятовується легко й надовго [3, с. 44].

Ефективність використання наочності у навчанні обумовлюється низкою чинників:

– наочність є джерелом і засобом безпосереднього пізнання навколишнього світу;

– психологічні основи наочності полягають у тому, що у свідомості дитини вирішальну роль відіграють відчуття;

– процес пізнання розвивається за формулою «від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики», тому поняття і абстрактні положення засвоюються дітьми краще, якщо вони базуються на сприйнятті предметів, що вивчаються;

– наочність підвищує інтерес до навчання, робить його більш легким [1, с. 333].

У початкових класах на уроках природознавства варто застосовувати натуральні наочні приладдя (зразки ґрунтів, колекції корисних копалин з роздавальним матеріалом, гербарії, живі рослини, принесені з екскурсії, колекції корисних і шкідливих комах та ін.). Ці засоби, які показують предмети природи у натуральному виді, важливі й необхідні на уроках природознавства, робота з ними захоплює школярів і допомагає в набутті знань. Часто учні не мають можливості спостерігати багато об'єктів та явищ безпосередньо у природі. Для знайомства з ними на уроках природознавства потрібно використовувати друковані наочні приладдя: картини, таблиці, фотографії, листівки, ілюстрації. Навчальні таблиці й картини у сполученні з іншими посібниками створюють в учнів образне уявлення про різноманіття природних об'єктів та явищ. Успіх застосування наочних посібників залежить насамперед від їх обґрунтованого вибору у кожній конкретній ситуації. Вибір визначається:

а) змістом і обсягом елемента кожної логічно завершеної частини змісту навчального предмета, зокрема необхідною для його формування чуттєвою основою;

б) конкретними дидактичними задачами і підзадачами, які розв'язуються на кожному етапі процесу навчання;

в) рівнем опорних знань, умінь та навичок, чуттєвим досвідом дітей у конкретній навчально-пізнавальній ситуації;

г) об'єктивними умовами (пора року, місцеві умови й т. ін.), в яких реалізується процес навчання [4, с. 305].

Вдало застосовувати різноманітні наочні засоби навчання та досягати позитивних показників у роботі вчитель зможе тільки тоді, коли будуть підготовлені всі засоби унаочнення і добре продумані форми їх використання та способи викладу матеріалу. Широке використання наочності сприяє загальному розвитку учнів, розширює їхні пізнавальні можливості і готує їх до ґрунтовного опанування більш складного матеріалу на наступних етапах навчання.

Потреба у демонструванні графічних наочних посібників зумовлена тим, що уявлення, які дістають діти тільки з розповіді вчителя або читання статті і які не закріплені зоровими образами, можуть бути неправильні. Отже, демонстрування навчальних таблиць і картин, які супроводжуються поясненнями, допомагають створити в учнів образні уявлення про предмети і явища навколишнього середовища [5, с. 50-51]. Роботу зі стінними картинками або таблицями, ми вважаємо, можна проводити на різних етапах уроку. Слід пам'ятати, що пасивне поверхнєве розглядання картини або таблиці учнями не дасть позитивних наслідків ні у навчанні, ні у вихованні. Щоб підвищити активність роботи з таблицями, викликати емоції та інтерес, недоцільно відкривати їх заздалегідь. Під час бесіди або розповіді тільки у певний момент учитель відкриває картину й аналізує її.

Таблиці можуть використовуватися, наприклад, для закріплення знань. Для цього ставлять запитання, що узагальнюють вивчене та допомагають синтезувати набуті знання. Учитель пропонує, наприклад, розповісти, як живуть люди на Крайній Півночі, як пристосувалися до умов тундри рослини і тварини та ін. Розповідь ілюструють стінними таблицями. Закріплення матеріалу з використанням таблиць допомагає відновити у пам'яті уявлення про предмети і явища реального світу.

Разом із таблицями на уроках використовуються малюнки вчителя на класній дошці. Малюнок на дошці дає змогу вчителю більш послідовно і повно викласти матеріал, а учням – легше стежити за думкою вчителя, зосереджуючи увагу у потрібний момент на сприйнятті лише тієї деталі, про яку йде мова. Схематичний малюнок у поєднанні з іншими наочними посібниками довше утримує увагу школярів на виучуваному об'єкті. У результаті створюються умови не тільки для кращого усвідомлення програмного матеріалу, а й для розвитку в учнів спостережливості.

Під час перевірки домашнього завдання потрібно обов'язково використовувати стінні таблиці. Це змушує працювати не тільки механічну пам'ять, а й інші її види, що допомагає розвивати логічне мислення, мову, закріплювати у пам'яті виучуване. Процеси запам'ятовування знань тільки тоді цінні й важливі, коли учні добре уявляють і розуміють навчальний матеріал. Інші таблиці допомагають докладніше ознайомитися з окремими об'єктами (рослинами, тваринами), зображеними на фоні того середовища, яке властиве для їхнього життя.

Разом зі стінними таблицями вчи-

тель може використовувати роздавальні картки, листівки або кольорові ілюстрації з книжок і журналів. Головна цінність їх полягає у тому, що вони забезпечують індивідуальну роботу учнів, допомагають конкретизації природничих уявлень і понять, виробленню довільної уваги, мислення і естетичних смаків, підвищують ефективність уроку.

Великий навчальний і виховний ефект дає демонстрування на уроках природознавства навчальних кіно-, діафільмів, діапозитивів та інших наочних посібників. Також дедалі ширше використовують навчальні телевізійні передачі. Телефільм, як і кінофільм, дає змогу знайомити дітей з процесами або явищами, які важко або зовсім неможливо спостерігати. Ефективність від навчальної телепередачі залежить від уміння вчителя зробити її такою, щоб вона була складовою частиною уроку, відповідала його темі, доповнювала зміст уроку.

Відвідуючи на практиці у школі № 26 м. Івано-Франківська урок студентки-практикантки Соловей Ірини з природознавства на тему «Повітря. Властивості повітря», ми зауважили використання таблиці, ілюстрації та проведення з учнями невеликих дослідів. Таблиці та цікаві ілюстрації доповнювали її розповідь, а завдяки дослідом учні наочно побачили, які властивості притаманні повітрю. При дослідях ми використовували: гумову кульку, склянки з водою, крейду, цукор, в'яло та ін.. Використання цих наочностей було ефективним, дітям було цікаво, вони легше усвідомили навчальний матеріал, урок пройшов пізнавально та цікаво.

На уроках природознавства у початкових класах доцільно використовувати природничий краєзнавчий матеріал гірської школи. Сутність його становлять відомості про рослинний та тваринний світ свого краю; його водойми ґрунти; корисні копалини; форми земної поверхні; кліматичні особливості тощо. Специфіка уроків природознавства гірської місцевості обумовлена використанням методів, властивим природничим наукам: спостережень, дослідів, практичних робіт. Майже на кожному уроці природознавства відбувається закріплення раніше набутих знань і формування нових природничих понять і уявлень. Тому провідним способом опрацювання краєзнавчого матеріалу на уроках природознавства є: розповідь, бесіда, повідомлення учнів, що ґрунтуються на власних спостереженнях або добути у результаті самостійного пошуку інформації, широке використання краєзнавчих наочних посібників (гербарії рослин, колекції комах, ґрунтів, порід тощо) [2, с. 146–149].

Висновки з проведеного дослідження. Для того щоб підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу на уроках природознавства необхідно застосовувати різні засоби наочності. Адже саме вони підвищують ефективність навчання, а також спонукають дітей до навчання.

Правильний вибір наочності дозволяє

урізноманітнити хід уроку і підвищити його якість. Знання вимог щодо використання наочних посібників допоможе уникнути поширених у шкільній практиці недоліків та помилок. У процесі навчання використання наочних посібників є дуже важливим елементом. Тому саме використання наочності великою мірою підвищує рівень знань учнів і полегшує процес навчання природознавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біда О.А. «Я і Україна» та сільськогосподарська праця: Методика викладання (теоретичні основи): [навчально-методичний посібник для студентів педагогічних факультетів ВНЗ та класоводів] / О.А. Біда. – Умань : Софія, 2006. – Вид. 1. – 264 с.
2. Височан Л.М. Дидактичні основи ефективного використання краєзнавчого матеріалу на уроках природознавства в початкових класах гірської школи українських Карпат (1958-1991) / Л.М. Височан // Гірська школа українських Карпат. – 2007. – №2-3. – С. 146-149.
3. Ключева Т. Реалізація принципу наочності на уроках природознавства в початковій школі / Т. Ключева // Наука школі. – 2013. – № 3. – С. 43-44.
4. Нарочна Л. Методика викладання природознавства : [навчальний посібник] / Л. Нарочна, Г. Ковальчук, К. Гончарова. – К., 1990. – 301 с.
5. Панченко Г.П. Особливості застосування наочності / Г.П. Панченко // Початкова школа. – 1986. – № 12. – С. 50-51.
6. Сухомлинський В. Сто порад учителям / В. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988 – 304 с.